

Halina Korbicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0001-5650-2139

STUDIA UKRAINISTYCZNE W KONTEKŚCIE TRANSFORMACJI USTROJOWEJ W POLSCE I ICH ZNACZENIE W ROZWOJU RELACJI POLSKO-UKRAIŃSKICH

W swoim wystąpieniu pragnę podzielić się z Państwem moimi osobistymi spostrzeżeniami na temat rozwoju studiów ukrainistycznych w Polsce. Tworzone na szeregu wyższych uczelni na początku lat 90. XX wieku studia te w perspektywie czasu odegrały pozytywną rolę w polsko-ukraińskim dialogu; bezpośrednio lub pośrednio wpłynęły i nadal wpływają na przybliżenie Polakom Ukrainy, jej historii, kultury, języka. Sprzyjają zwracaniu uwagi Polaków na jej teraźniejszość.

Z perspektywy czasu o działalności ukrainistyk na uniwersytetach można mówić, biorąc pod uwagę przebieg społeczno-politycznych procesów transformacyjnych, które zachodziły w naszych krajach pod koniec lat 80. i na początku lat 90. XX wieku. Jeszcze w drugiej połowie lat 80. wiedza o Ukrainie w polskim społeczeństwie była nieznacząca, a nawet skrajnie ograniczona. Wielokulturowy Związek Radziecki w ogólnym postrzeganiu przez Polaków – i pewnie nie tylko ich – został zredukowany do Rosji, a jego narody kojarzyły się z Rosjanami. Co prawda niektórzy przedstawiciele polskiej elity kulturalnej i intelektualnej, szczególnie ci, których życie było dawniej związane z Ukrainą, w swoich wspomnieniach i innych publikacjach podkreślali kulturową odrębność Ukrainy, a tym samym – i jej podmiotowość (dobry przykład stanowi życie i twórczość Jarosława Iwaszkiewicza). Jednak w opinii ogółu nie była ona raczej dostrzegana.

W rzeczywistości studia ukrainistyczne wyłoniono z rusycystyk. Przynależność Polski po drugiej wojnie światowej do bloku socjalistycznego, co uczyniło kraj satelitą Związku Radzieckiego, naturalnie wprowadziła dominację języka rosyjskiego. Wszystkie uniwersytety i wyższe szkoły pedagogiczne miały instytuty filologii rosyjskiej, w wyższych uczelniach technicznych rosyjski miał status dyscypliny ogólnej. Rozpowszechnienie języka rosyjskiego zapewniało polskiej

młodzieży stabilne miejsca pracy. Język rosyjski był również przedmiotem obowiązkowym w szkołach podstawowych i średnich, a także w wyspecjalizowanych placówkach oświatowych, to znaczy stanowił integralną część całej struktury edukacyjnej Polski. Jednak czas szybko płynie i przynosi zmiany. Dekomunizacja polskiego społeczeństwa spowodowała reorganizację studiów rusycystycznych, które straciły swoje najważniejsze atuty – powszechny obowiązek nauki języka rosyjskiego. Usunięto go ze zdecydowanej większości szkół podstawowych i średnich, ale pozostał na uniwersytetach, gdzie instytuty filologii rosyjskiej przekształciły się w instytuty wschodniosłowiańskiej lub słowiańskiej, nadawano im też inne nazwy.

Zmiana nazwy powodowała reakcję, na skutek której reorganizacja miała wymiar nie tylko formalny, ale i merytoryczny. W ten sposób w samym wnętrzu rusycystyk nietracących swojej dominującej pozycji powstawały ukrainistyki, które od samego początku starały się iść niezależnym od rusycystyk szlakiem i nie ustępować im w jakości kształcenia studentów. Kraków, Poznań, Wrocław, Lublin, Olsztyn, Zielona Góra i inne miasta wyraźnie zaznaczyły swoją obecność na mapie studiów ukrainistycznych. Studia te przybierały rozmaite formy: dodatkowe godziny, przeznaczone na tematykę ukraińską, powiązane kierunki rosyjsko-ukraińskie (na przykład na UAM w Poznaniu taki kierunek istnieje od 1991 roku), a także zakłady ukrainistyki, które z czasem sięgnęły rangi katedr, co świadczy o rozwoju uniwersyteckiej jednostki i nabywaniu przez nią niezbędnych kwalifikacji. Studia ukrainistyczne miały w większości taki sam lub podobny program nauczania jak każda filologia obca na polskich uczelniach.

Ponadto działalność ukrainistyk od razu zaczęła się rozwijać w typowej dla polskich uniwersytetów strukturze opartej na trzech równoważnych kierunkach: edukacyjnym (dydaktycznym), naukowym i wydawniczym. W pracy na zajęciach dydaktycznych długo w użyciu były tablica i kreda, a nawet własnoręcznie sporządzane konspekty i tabele. Brak podręczników, pomocy naukowych i innego rodzaju materiałów edukacyjnych, stworzonych na potrzeby zagranicznych studentów, w tym również dla Polaków, z uwzględnieniem specyfiki ich kształcenia, pozostaje nadal nierozwiązanym należycie problemem. Paradoksalne jest jednak to, że problem ten z każdym pokoleniem polskich studentów traci na znaczeniu. Szybko przyswajają oni język ukraiński, który staje się kluczem do opanowania wiedzy o Ukrainie i jej kulturze.

Studia ukrainistyczne już na etapie swojego powstawania musiały borykać się z wieloma trudnościami natury organizacyjnej: planowanie wyjazdów polskich studentów na ukraińskie uczelnie na praktyki czy też zapewnienie procesowi dydaktycznemu wykwalifikowanej kadry wykładowców. Istotną rolę odegrało zaangażowanie naukowców z Ukrainy, szczególnie w początkach istnienia studiów

ukrainistycznych. Praca na polskich uczelniach, na podstawie kontraktów, profesorów Oleksandry Serbenskiej, Ludmiły Demjaniwskiej, Stefanii Andrusiw, Dmytra Buczka, Jarosława Poliszczuka, Iryny Betko, Walentyny Sobol i wielu innych pozostawiła znaczący ślad w rozwoju ukrainistyki, wspierała polsko-ukraińskie kontakty naukowe, kulturalne i po prostu międzyludzkie. Inicjatorzy stworzenia studiów ukrainistycznych w Polsce musieli polegać wyłącznie na sobie. Refleksja przyszła szybko: nie można oczekiwać pomocy od Ukrainy jako młodego, niezależnego państwa, a nawet od instytucji dyplomatycznych i konsularnych, bo na Ukrainie nie było dostatecznej świadomości, że są w Polsce ambasadorzy jej kultury.

W czasach, minionych od lat 90., na ukrainistykach powstały własne grupy pracowników naukowo-dydaktycznych. Zdolni studenci po obronie prac magisterskich, a także doktorskich, zostawali w swoich *alma mater*, wybierając pracę naukową i dydaktyczną jako swoją drogę zawodową. Lista takich osób jest dość długa, obejmuje wszystkie ukrainistyczne ośrodki uniwersyteckie. Jak każde nowe pokolenie polscy naukowcy starają się dotrzymać kroku współczesności, prowadząc swoje badania zgodnie z nowoczesnymi koncepcjami i metodologiami. Tak więc obszar studiów ukrainistycznych powiększa się poprzez interdyscyplinarne podejście, ale przy tym spektrum dyscyplin skupia się na głównym przedmiocie badań, jakim jest Ukraina. Ma to wpływ na proces edukacyjny, w którym wraz z tradycyjnymi przedmiotami filologicznymi – językiem, literaturą, historią – wprowadzane są elementy innych dyscyplin: studia porównawcze, kulturoznawcze, postkolonialne, genderowe i feministyczne.

Wspominając początki studiów ukrainistycznych, należy odnotować, że inicjatywa ich organizacji brała się wtedy tak odgórnie, to znaczy za zgodą władz uniwersyteckich, jak i oddolnie – od pracowników, a wśród nich byli i tacy, którzy swoim ukraińskim pochodzeniem lub zainteresowaniami naukowymi (lub jednym i drugim) sprzyjali tworzeniu odpowiednich katedr i zakładów. Jaskrawym tego przykładem może być działalność znanego uczonego językoznawcy profesora Michała Łesiowa, ukierunkowana na rozbudowę ukrainistycznych studiów na dwóch głównych uczelniach Lublina: Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej. Wielce pozytywnie zaistniała Katedra Ukrainistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, co w dużym stopniu można zawdzięczać zaangażowaniu dr Bożeny Zinkiewicz-Tomanek oraz profesorów Adama Fałowskiego i Włodzimierza Mokrego. Jednocześnie w dwóch uczelniach – Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie i UAM w Poznaniu – stał na czele ukrainistyk profesor Leontij Mironiuk.

Niemal wszystkie ukrainistyczne ośrodki przez cały czas swojego funkcjonowania zajmowały się organizacją wydarzeń naukowych: konferencji, seminariów, spotkań, mniej lub bardziej licznych, jednorazowych i cyklicznych. Szczególnie

miejsce w tym względzie zajął Uniwersytet Warszawski, który za swoją misję przyjął organizowanie corocznych spotkań naukowców z Polski, Ukrainy i krajów Zachodu. Materiały z tych konferencji były publikowane regularnie od końca lat 80. – początku lat 90. w „Warszawskich Zeszytach Ukrainoznawczych” pod redakcją profesora Stefana Kozaka; w sumie to około trzydziestu tomów. Obecnie tę tradycję kontynuują współpracownicy Katedry pod kierownictwem Pani Profesor Ireny Mytnik, publikując „Studia Ukrainica Varsoviensia”. Katedra Ukrainistyki Uniwersytetu Warszawskiego, założona w 1953 roku, od 1991 roku przestała być jedynym ukrajinistycznym ośrodkiem edukacyjnym w Polsce. Pozbywszy się swojej odizolowanej pozycji, Katedra szybko zyskała na popularności w międzynarodowych kołach naukowych, tworząc swego rodzaju pomost między Zachodem i współczesną Ukrainą, co podnosiło prestiż polskich ukrajinistyk w ogóle, pozwalało uznać je za pełnoprawne ośrodki uniwersyteckie i sprzyjało ich kompleksowemu, wszechstronnemu rozwojowi.

Początki publikacji naukowych wpisywały się w większości w typową w latach 90. tendencję: publikację tekstów pojedynczych ukrajinistycznych wystąpień na konferencjach, w których temacie pojawiała się tematyka wschodniosłowiańska lub słowiańska, w rzeczywistości jednak poświęconych wyłącznie problematyce rosyjskiej. Teksty o tematyce ukrajinistycznej były tak rzadkie jak i same wystąpienia. Stopniowo i ten obraz ulegał zmianie. Coraz aktywniejszy udział ukrajinistów w wydarzeniach naukowych w Polsce pociągnął za sobą stałą publikację ich prac. Wraz z artykułami rusycystów coraz częściej ukazywały się materiały na tematy ukraińskie, nierzadko pisane po ukraińsku. W niektórych czasopismach, a także w zbiorach i materiałach pokonferencyjnych, powstawały dla nich nawet odrębne rubryki (na przykład „Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich” jako wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, „Roczniki Humanistyczne”, które od lat ukazują się na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim). Stało się to powszechnym zjawiskiem, które nikogo już nie dziwi i praktykowane jest do dzisiaj. Z czasem na ukrajinistykach uniwersyteckich zaczęły powstawać ich własne czasopisma. Prócz wspomnianych periodyków warszawskich na wydawniczym widnokręgu funkcjonują „Studia Ukrainica Posnaniensia” w Poznaniu, „Teki Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych” w Lublinie, „Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe” we Wrocławiu i inne.

Ważnym aspektem działalności polskich ukrajinistyk, a jednocześnie i wskaźnikiem ich dojrzałości, było wydawanie prac doktorskich i habilitacyjnych: dziś są one prezentowane przez cały szereg monografii, gdzie w książkowej formie publikowane są badania z dziedziny języka ukraińskiego, literatury czy kultury, gdzie wyjaśniane są zarówno odrębne zjawiska, jak i tendencje rozwoju. Monografie na tematy ukraińskie tworzą nie tylko ukraińscy (warto wspomnieć o książce poznańskiego profesora Bogusława Bakuły *Skrzydło Dedala. Szkice, rozmowy*

o poezji i kulturze ukraińskiej lat 50.–90. XX wieku, Poznań 1999, która cieszy się zasłużoną popularnością na Ukrainie). W ramach badań interdyscyplinarnych problematyka ukrainistyczna bywa częścią badań komparatystów, przedstawicieli polonistyki, slawistyki, zwracając się do niej i historycy, politolodzy, badacze stosunków międzynarodowych.

Zakładane w znacznej mierze jako kompromisowe rozwiązanie, mające funkcjonować w trakcie radykalnych zmian polityczno-społecznych w polskich uniwersyteckich instytutach filologii rosyjskiej, studia ukrainistyczne przetrwały próbę czasu. Zdecydowana większość z nich istnieje do dzisiaj, osiągnąwszy swoją działalnością stabilne miejsce w środowiskach uniwersyteckich w Polsce. Różnorodna i niepowtarzalna kultura Ukrainy, jej pełna dramatyzmu historia i nie mniej dramatyczna dynamika współczesnych wydarzeń imponuje miłującym wolność Polakom, zachęcając do jej głębszego poznania tak zawodowych naukowców, jak i młodzież, która wybiera swoje studenckie szlaki. To gwarantuje dobrosąsiedzkie stosunki polsko-ukraińskie.

Bibliografia

- *65-lecie Katedry Ukrainistyki Uniwersytetu Warszawskiego*, red. I. Mytnik, Warszawa 2018.
- Chodubski A., *Stosunki polsko-ukraińskie: granice współpracy na początku lat 90. XX w.*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2012, nr 1 (2), s. 131–150.
- *Polska–Ukraina: partnerstwo kultur. Studia*, red. B. Bakula, Poznań 2003.
- Szczepański J., *Reformy, rewolucje, transformacje*, Warszawa 1999.
- Корбич Г., *Українознавчі починання в Зеленій Гурі*, «Вісник Міжнародної Асоціації Україністів» 1991, № 2, с. 70–73.
- *Нова Україна і нова Європа: час зближення. (Матеріали міжнародного семінару, проведеного у Львові 3–6 листопада 1996 року)*, за ред. Марії Зубрицької, Львів 1997.

Halina Korbicz

The Adam Mickiewicz University in Poznań

UKRAINIAN STUDIES IN THE CONTEXT OF POLITICAL TRANSFORMATION IN POLAND AND UKRAINE AND THEIR MEANING FOR THE DEVELOPMENT OF POLISH-UKRAINIAN RELATIONS

Summary

The paper is based on the author's personal observations regarding the development of Ukrainian studies in Poland. Social and political processes that took place in Poland and Ukraine at the end

of the 1980s and the beginning of the 1990s resulted in the reorganization of general Russian studies into university entities of East Slavonic orientation. In this way, many Polish higher education institutions founded divisions and chairs of Ukrainian studies, which since the very beginning tried to follow their own path of development, independent of Russian studies but equal in terms of the quality of student education. Ever since, Ukrainian studies have had mostly the same or similar curricula as any other foreign language studies at Polish higher education institutions. Also, they started off within a structure typical for Polish universities, i.e., based on three parallel directions: educational, scientific and publishing-oriented. Each one of these is carefully analyzed in the paper. The author claims that, looking back, those studies have played a positive role in the Polish-Ukrainian dialogue and have, directly or indirectly, been facilitating Poles' familiarity with Ukraine, its history, culture and language. They also help draw their attention to Ukraine's present.

Key words: social and political changes, Ukrainian studies, own path of development, teaching, scientific research, organizational and publishing activity.

HALINA KORBICZ – dr hab., profesor UAM w Poznaniu (Instytut Filologii Rosyjskiej i Ukraińskiej). Zainteresowania badawcze: literatura ukraińska końca XIX – początku XX stulecia, twórczość współczesnych pisarzy ukraińskich, krytyka literacka, komparatystyka, polsko-ukraińskie relacje kulturowe i literackie. Członkini w Kolegiach Redakcyjnych czasopism naukowych: „Слово і час” – dwumiesięcznik Instytutu Literatury im. Tarasa Szewczenki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy oraz „Наукові записки НаУКМА. Літературознавство” – Wydawnictwo Uniwersytetu Narodowego „Akademia Kijowsko-Mohylańska”. Autorka około 150 prac opublikowanych w Polsce, Czechach, Izraelu, na Ukrainie i Białorusi, w tym monografii *Журнал „Літературно-науковий вісник” львівського періоду (1898–1906)* (Kijów 1999) i *Захід, Польща, Росія в літературно-критичному дискурсі раннього українського модернізму. Вибрані аспекти реценції* (Poznań 2010).